

Ivana Miletić-Čakširan, Vlatko Čakširan

Zaštita industrijske baštine grada Siska na primjerima Tvorničkog kompleksa Segestice, zgrade Munjare i Starog mosta

Ivana Miletić-Čakširan
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Sisku
HR - 44 000 Sisak, I. Meštrovića 28
Vlatko Čakširan
Gradski muzej Sisak
HR - 44 000 Sisak, Kralja Tomislava 10

UDK 725.4.025.3(497.5Sisak)
725.95.025.3(497.5Sisak)
Pregledni rad/Subject Review
Prilmen/Received: 7. 2. 2012.

Ključne riječi: industrijska baština, Sisak, Munjara, tvornica Segestica, Stari most

Key words: industrial heritage, Sisak, Munjara, Segestica Factory, Old Bridge

Grad Sisak, kao značajno industrijsko središte Hrvatske 20. stoljeća, jedan je od gradova s bogatom industrijskom baštinom. Od Pivovare iz 1855. godine, preko postrojenja starog Shella u krugu „INA Rafinerije“; Tvornice žeste Petra Teslića – današnja „Segestica“; Gradske munjare – prve električne centrale iz 1907. godine, kao i niza drugih građevina, dio su gradskog identiteta. U ovom se radu prezentiraju tri vrlo vrijedna primjera industrijske baštine: tvornički kompleks Segestice, Munjara te Stari most. Izdvojen je dakle primjer tvorničkog kompleksa, pojedinačne građevine i mostogradnje. Upravo se kroz njih prezentira početak rada na revitalizaciji i prenamjeni industrijske baštine grada Siska.

UVOD

Grad Sisak, kao važno industrijsko središte Hrvatske 20. stoljeća, jedan je od gradova s bogatom industrijskom baštinom. Ona je i važan segment u ukupnoj baštini takvog tipa na hrvatskoj razini. Danas se postavlja pitanje njezine valorizacije, kvalitetne prezentacije, prenamjene... Baštinski sklop koji podrazumijeva industrijsku baštinu grada sastoji se od industrijskih građevina koje su ukomponirane u cijele industrijske sklopove, zatim od prometne infrastrukture, zgrada tipične industrijske arhitekture, strojeva, radničkih naselja, arhivske građe.¹ Upravo zbog te širine

otvaraju se i velike mogućnosti pri provedbi istraživačkih radova, projekata konzervacije i revitalizacije sklopova i pojedinačnih građevina.

Termin i pravila zaštite industrijske baštine definirana su Poveljom međunarodnog odbora za zaštitu kulturne baštine (TICCIH) u srpnju 2003. godine u ruskom gradu Nizhny Tagilu.² U Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara RH industrijska se baština zasebno ne navodi, nego se, kao nepokretno kulturno dobro, štiti kao pojedinačna građevina ili kompleks građevina, tehnički objekti s uređajima i drugi slični objekti. U Uputi o načinu utvrđivanja sustava mjera zaštite za nepokretna kulturna dobra predložena za upis u Registar kulturnih dobara pod pojedinačnim civilnim građevinama/kompleksima navedene su zanatske i industrijske građevine, inženjerske građevine, kao i građevine poljoprivrednog gospodarstva. Evidentiranje i valorizacija industrijske baštine u konzervatorskoj struci najobuhvatnija je pri izradbi konzervatorskih podloga za potrebe prostornoplanske dokumentacije. Iako određuje mnoge gradske zone povijesnih gradova, industrijska baština nije jedinstveno valorizirana niti su jasni kriteriji zaštite i očuvanja.³

Za prostor Sisačko-moslavačke županije popisani su kompleksi i pojedinačne građevine koje se ubrajaju u industrijsku baštinu. Dakako, Sisak s najvećim brojem objekata industrijske baštine zaslužuje posebnu pozornost. Iako je navedena u raznim studijama i člancima, dosada nije na

1 Industrijska baština zapravo je dio kulturne baštine koji obuhvaća industrijske krajolike, industrijske objekte, radnička stambena naselja, strojeve, dokumentaciju i artefakte naslijeđene iz prošlosti, čijim se osmišljenim gospodarenjem čuva memorija na razvoj i napredak ljudske civilizacije te stvara nova vrijednost za buduće generacije; Arčabić, G., Zagrebačka industrijska baština, Zagreb, 2009: 5.

2 www.international.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf

3 Maroević, I., Muzealizacija industrijske baštine kao kulturni resurs, u Zborniku prvog hrvatskog simpozija o industrijskom nasljeđu „Grad za 21. stoljeće“ održanog u Karlovcu 20. i 21. lipnja 2000. (Biblioteka Psefizma, naklada Društva arhitekata, građevinara i geodeta Karlovac), 2001.: 81.

jednome mjestu popisana sva industrijska baština grada Siska.

Svijest o vrijednosti i važnosti industrijske baštine porasla je u prvom desetljeću 21. stoljeća. Osnovane su udruge, održani stručni skupovi te razne inicijative, osmišljeni projekti za revitalizaciju industrijske baštine. Osobito se ističu Rijeka i Zagreb. Grad Sisak, koji je bio jedan od glavnih industrijskih centara nakon Drugoga svjetskog rata, tek je na početku. Djelatnošću Gradskog muzeja i Konzervatorskog odjela nastoji se podići svijest javnosti o postojanju industrijske baštine, pokrenuti pitanje očuvanja i mogućnosti njezine revitalizacije.

Ovim se radom nastoji prezentirati vrlo brojna kategorija kulturnih dobara te, na nekima od njih, dati primjer u kojem bi se smjeru trebale razvijati njihova revitalizacija, obnova i prenamjena u svrhu očuvanja i prezentacije.

POPIS INDUSTRIJSKE BAŠTINE GRADA SISKA

	POPIS	BROJ ZAŠTITE
	Kompleksi unutar zaštićene Kulturno- povijesne cjeline grada Siska	Z 3410
1.	kompleks tvornice Segestica	
2.	kompleks tvornice Mlin i pekare	
3.	kompleks Pivovare na obali R. Boškovića	
4.	kompleks Željezničkog kolodvora	
	Pojedinačne građevine unutar zaštićene Kulturno-povijesne cjeline grada Siska	Z 3410
5.	Stari most	
6.	Granik	
7.	Parno kupalište u Vrbini	
8.	Vojarna	
9.	Žitni magazin	
	Pojedinačno zaštićena kulturna dobra	
10.	Gradska munjara	Z 3340
11.	Skladište Müller u Rimskoj ulici	Z 4132
12.	Skladište u Rimskoj ulici br. (Holandska kuća)	Z 4124
	Evidentirane građevine / kompleksi industrijske baštine	
13.	zgrada Jodnog lječilišta	P 4177
14.	Shell	
15.	Tanina	
16.	lučka postrojenja	
17.	Staklana Teslić	
18.	Željeznički most	
19.	Pivovara na Zibelu	
20.	Željezara	
21.	Kolodvor u Capragu	
22.	Šeširka Galdovo	
23.	Vodotoranj	

1 Pivovara na Zibelu (Gradski muzej Sisak, inv. 401F)

Brewery in Zibel, (Municipal Museum Sisak (GMS, inv. 401F)

POVIJESNI PREGLED INDUSTRIJSKOG RAZVOJA GRADA SISKA

Percepcija prosječnoga stanovnika Hrvatske o gradu Sisku u velikoj će vjerojatnosti biti usmjerena prema terminu industrija. Velika industrijska poduzeća ostavila su gotovo neizbrisiv trag u modernoj povijesti grada. Proučavanje sisačke povijesti jednostavno ne može isključiti industriju kao važan čimbenik njegova razvoja. Nažalost, do danas nije napravljeno nijedno znanstveno utemeljeno istraživanje o tome kako je industrija utjecala na mijenjanje grada u društvenom, socijalnom, gospodarskom i osobito demografskom pogledu koji su itekako utkani u gradski identitet modernog doba.

To je danas, kada je industrija izgubila onu važnost kakvu je nekada imala i kada dolazi do promjene prioriteta u razvoju grada, vrlo bitno. Sve više trgovačkih lanaca ulazi u gradske poslovne zone, zamjenjujući nekadašnja industrijska postrojenja. Proizvodne se djelatnosti zamjenjuju uslužnima. Potrošačko društvo diktira ponašanje pojedinaca.

Zbog toga je prijeko potrebna zaštita i revitalizacija industrijske baštine grada jer ona nije samo gospodarsko pitanje nego i pitanje identiteta.

Povoljan geografski položaj grada Siska između panonskog i primorskog prostora omogućio je, od prapovijesnog razdoblja, razvoj grada kao važnoga gospodarskog i trgovačkog središta na raskrižju putova. Tu je svoju ulogu zadržao sve do današnjih dana. Intenzivno razvojno razdoblje jest 19. stoljeće u kojemu Sisak postaje trgovačko, obrtničko i industrijsko središte središnje Hrvatske. Zahvaljujući gospodarskom razvoju grad se počinje sve više širiti i urbanizirati, a u njega se naseljava velik broj stanovnika iz svih dijelova Habsburške Monarhije. U takvim povoljnim okolnostima pojavljuju se brojne investicije u trgovinu,

2 Munjara na staroj razglednici (GMS, inv. 22845)
Munjara /electric power plant) on an old postcard (GMS, inv. 22845)

prometnu infrastrukturu, a od druge polovice 19. stoljeća sve više i u industrijsku proizvodnju. Obično se za prvi industrijski pogon u gradu uzima pivovara u vlasništvu Čeha Novaka iz 1855. godine, na području tadašnjega Vojnog Siska na desnoj obali rijeke Kupe. Ta je pivovara, mijenjajući svoje vlasnike⁴, 1895. godine završila u rukama bogatog veletrgovca Jonasa Aleksandera. U vrijeme formiranja Kraljevine SHS pivovaru je vodio njegov sin Samuel D. Aleksander. On je u međuvremenu izgradio novu tvornicu na području grada koje se nazivalo Zibel, a u staroj je tvornici uredio ledanu (sl. 1). Od godine 1927. pivovaru pretvara u filijalu Zagrebačke pivovare. Kako je Zagrebačka pivovara mogla samostalno namirivati potrebe područja Siska, sisačka pivovara gasi svoju proizvodnju 1933. godine, u vrijeme trajanja gospodarske krize. Nakon toga služila je samo kao stovarište za robu centrale iz Zagreba.

Uz pivovaru, u 19. stoljeću počele su se razvijati i druge industrijske grane. Prije svega, ciglarska i drvena industrija. Ciglarska se proizvodnja razvija još od prve polovice 19. stoljeća, intenzivnije u drugoj polovici toga stoljeća, kada niz privatnih poduzetnika osniva svoje ciglane. Talijan Josip Fulla izgradio je 1877. godine ciglanu koja se nalazila u blizini željezničke pruge. Godine 1885. prvu parnu ciglanu osniva Andrija Colussi, koju 1904. prodaje već spomenutom Franji Fulli. Obje Fulline tvornice rade sve do 1936. godine, kada su zbog velike gospodarske krize pale u stečaj.⁵

4 Od 1872. do 1884. godine bila je u vlasništvu Matije Förstera, a nakon toga, sve do 1895. u vlasništvu Mavre Blaua.

5 Kolar-Dimitrijević, M., *Industrijski razvoj Siska u međuratnom razdoblju s posebnim osvrtom na strukturu i položaj radničke klase; u: Zbornik radova – Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941., 1974.: 20 – 21.*

Uz te ciglane, od godine 1905. godine u gradu je djelovala Tvornica opeka „Momčilović”. U njoj je bilo zaposleno između 50 i 100 radnika. U krizu je zapala sredinom 30-ih godina zbog velike gospodarske krize i poplave Save 1934. godine, nakon koje je tvornica pretrpjela znatnu štetu.

Od godine 1919. u gradu je djelovala i Tvornica opeke Prve hrvatske štedionice, podružnica Sisak. Zatim i ciglana Vilka Becka koja je zapošljavala 100 radnika, a koja se, zbog velike gospodarske krize, integrirala s još jednom gradskom ciglanom Josipa Engela. Postojalo je i nekoliko manjih privatnih ciglana, a u obližnjem Galdovu postojala je i ciglana Josipa Stiića. Ciglarska je industrija, ovisno o sezoni, mogla zaposliti velik broj niskokvalificiranih radnika.⁶ Nažalost, do danas nije očuvana nijedna ciglana. Sve su prestale s radom do 70-ih godina 20. stoljeća. Ostale su samo ciglarske jame na istočnom, rubnom dijelu grada, kao podsjetnik na nekadašnju proizvodnu granu.

Veliku gospodarsku mogućnost pružala je i drvena industrija. Iskorištavanje šumskog bogatstva počinje u prvoj polovici 19. stoljeća, nakon čega slijedi brzi razvoj. Godine 1896. u Capragu (danas gradska četvrt) osnovana je pilana Lamarche – Mercier, koju je 1914. godine preuzeo Mavro Drach. Ta se tvornica specijalizirala za izgradnju hrastovih željezničarskih pragova, a zapošljavala je između 600 i 1 500 radnika. U to vrijeme bila je jedna od najvećih industrijskih građevina u gradu sa svojim proizvodnim, skladišnim i stambenim prostorima. Parna pilana Josipa Engela osnovana je 1904. godine i zapošljavala je oko

6 Kolar -Dimitrijević, M., nav. djelo: 21 – 22.

3 Tvornica Tanina (GMS, inv. 874F)
Tanning factory (GMS, inv. 874F)

80 radnika. Uz pilanu, tvrtka Engel posjedovala je mlin i ciglanu.⁷

Dvadesetih godina 20. stoljeća građevinski poduzetnik Mijo Popović izgradio je tvornicu stolarije i pilanu, a nakon toga i paromlin „Odra”. Godine 1932. podigao je i tvornicu parketa, čime je zaokružio svoj proizvodni kapacitet. Godine 1927. kupio je i ciglanu od Vilka Becka i tako postigao potpuno samostalnu proizvodnju građevinskog materijala.⁸ On je u međuratnom razdoblju bio jedan od najuspješnijih sisačkih gospodarstvenika, a od 1937. do 1939. godine obnašao je dužnost gradonačelnika.

Zanimljivo je kako je dodatni zamah razvoju industrije početkom 20. stoljeća dala izgradnja Gradske munjare Siskak 1907. godine (sl. 2). Zahvaljujući odlukama Gradskog zastupstva električna je energija bila od velike važnosti za razvoj grada, pa je navedene godine nakon provedenog natječaja, izgradnja povjerena Čehu Františku Křižiku iz Praga. Proizvedeći istosmjernu struju, nije uspijevala podmiriti sve gradske potrebe, no pokazala je kako s jednom takvom investicijom grad može postići znatne gospodarske uspjehe. Munjara je djelovala sve do 1947. godine, kada prestaje s

radom zbog spajanja grada na dalekovod s izmjeničnom strujom.⁹ Zgrada Munjare još i danas stoji na istome mjestu, ali je potpuno zapuštena. Nalazi se u blizini gradskog središta, u privatnom je vlasništvu te nije poznata njezina daljnja namjena.

Jedna od važnijih tvornica u gradu Sisku između dvaju svjetskih ratova bila je i Tvornica tanina koju je godine 1915. osnovao Hermann Schnabel iz Beča (sl. 3). Za Prvoga svjetskog rata tvornica je iskoristila veliku potražnju za taninom, no nakon rata proizvodnja je pala. Vlasnici tvornice udružili su se u kartel Tanin d. d., koji je strogo kontrolirao količinu i kvalitetu proizvodnje. Prema odluci kartela, tvornica je imala pravo proizvesti petinu ukupne količine tanina proizvedene u zemlji. Svoj razvojni zamah nastavila je nakon završetka Drugoga svjetskog rata sve do 60-ih godina, kada zapada u krizu i prestaje s radom.¹⁰ Danas su postrojenja Tanina tek fragmentarno očuvana i devastirana neadekvatnim intervencijama.

Međuratno razdoblje grada Siska obilježili su poslovni pothvati industrijalca Petra Teslića. On je, uz graditelja Miju Popovića, bio jedan od najvažnijih gradskih gospodarstvenika. Bivši austrougarski časnik nakon Prvoga svjetskog rata dolazi u Sisak i ubrzo ostvaruje veliki uspjeh. Iz male dioničke Pecare utemeljene 1917. godine razvio je svjetski poznatu Tvornicu alkoholnih pića i ostale prateće pogone (sl. 4). Bavio se istražnim radovima u svrhu pronalaska nafte, no umjesto nafte uspio je pronaći jodnu vodu vrhunske kvalitete zahvaljujući kojoj će razviti lječilišni turizam grada Siska. Njegovom smrću 1936. godine završava jedna era gospodarskog napretka grada. Njegov najpoznatiji industrijski brend – Tvornica alkoholnih pića, koja se danas naziva Segestica, nalazi se nasuprot gradskom središtu i danas funkcionira sa znatno manjim kapacitetom. Dobar dio originalnih pogona još uvijek je očuvan. Kada je tvornica zapala u novčane teškoće, prodana je privatnom vlasniku. .

Gotovo sve spomenute industrije razvijene su kao bazične industrije koje su se koristile materijalima iz samoga grada (zemlja za ciglu) ili njegove neposredne blizine (drvo). Prvi veliki industrijski kompleks, koji je izašao izvan tih okvira, jest rafinerija nafte Shell iz 1927. godine (sl. 5). Ona se razvila zbog triju odlučujućih čimbenika. Povoljan prometni položaj omogućio je kvalitetnu povezanost sa širim srednjoeuropskim prostorom, a poglavito se to ticalo riječnog i željezničkog prometa. Nafta se dovozila brodovima iz Rumunjske pa bi se prerađivala u Sisku i vlakovima distribuirala na druge lokacije. Drugi čimbenik bila je velika baza jeftine radne snage koja se nalazila u gradskom zaleđu – Banovina i Kordun, a nakon toga Lika i

⁷ Kolar-Dimitrijević M., nav. djelo: 22.

⁸ Čakširan, V. Rukopisna ostavština Fabijana Kovača, 2008: 98.

⁹ Čakširan, V., Gradska munjara Sisak 1907. – 1947., 2007.:54.

¹⁰ Kolar -Dimitrijević, M., nav. djelo, 1974.: 23 – 24.

4 Reklamna fotografija prve tvornice P. Teslića (GMS, inv. 698 F)
Promotional photograph of the first P. Teslić factory (GMS, inv. 698 F)

5 Tvornica Shell (GMS, inv. 1020 F)
Shell Factory (GMS, inv. 1020 F)

6 Talionica Caprag (GMS, inv. 613F)
Smelting plant Caprag (GMS, inv. 613F)

zapadna Bosna. Treći je čimbenik bila blizina Zagreba kao administrativnog i gospodarskog središta. Činjenica je kako je naftna industrija podigla gospodarsku važnost grada, što traje sve do danas. Na bazi nekadašnjeg Shella, nakon Drugoga svjetskog rata, razvila se INA – Rafinerija nafte Sisak. Stara Shellova postrojenja još su i danas djelomično očuvana i vrijedan su primjer naftne industrijske proizvodnje iz međuratnog razdoblja. Budućnost je toga kompleksa nesigurna, jer već dugi niz godina ne služi za proizvodnju koja joj je bila namijenjena, već za manje proizvodne djelatnosti. Cijelo područje tvornice i fizički je odvojeno od modernih, poslijeratnih pogona, tako da je i održavanje postojećih građevina upitno.

Drugi industrijski kompleks, koji je svojom važnošću bio blizak naftnoj industriji, bila je Talionica Caprag kao začetak metalske industrije (sl. 6). Radovi na njezinoj izgradnji počeli su godine 1938., a prva visoka peć zapaljena je 1939. godine, što je označilo početak proizvodnje. Nakon Drugoga svjetskog rata poznata je pod nazivom Željezara Sisak i bila je jedan od giganta socijalističkog razdoblja s

gotovo 15 000 zaposlenih. Njezina je proizvodnja izlazila izvan okvira tadašnje države i bila je prepoznata na svjetskoj razini. Nažalost, originalni pogoni nisu sačuvani, ali je sačuvan cijeli kompleks koji se razvijao nakon Drugoga svjetskog rata, iako je i on već dugo podložan devastaciji. Neizostavan dio proizvodnog kompleksa jest i stambeno naselje koje se razvijalo u njegovoj neposrednoj blizini sa svom svojom komunalnom infrastrukturom. Na taj način proizvodni i stambeni sklop čine nerazdvojnu cjelinu. Danas je taj metalurški gigant u privatnome vlasništvu i sudbina mu je nesigurna. Iako je u funkciji proizvodnje, postojeća gospodarska kriza ima negativan učinak na njegov razvoj.

Uz građevine industrijske namjene, u gradu se nalaze i one građevine koje nisu proizvodnog karaktera, ali se ubrajaju u industrijsku baštinu. Tu je prije svega riječ o prometnoj baštini koja je neposredno vezana uz razvoj industrije. Od posebne je važnosti zgrada željezničkog kolodvora, koji je 1862. godine otvoren u sklopu željezničkog pravca prema Zagrebu i Beču (sl. 7). Željeznica je ubrzo

7 Zgrada željezničkog kolodvora (GMS, inv. 422 F)
Building of the railway station (GMS, inv. 422 F)

8 Izgradnja mosta na Kupi (GMS, inv. 137 F)
Construction of the bridge on the Kupa River (GMS, inv. 137 F)

9 Parno dizalo na Kupi (GMS, inv. 872a)
Steam lift on the Kupa River (GMS, 872a)

postala važna razvojna karika grada, koja je, s druge strane, imala negativan utjecaj na razvoj riječne trgovine, a sve u sklopu ugarske gospodarske politike. Zgrada na istome mjestu stoji, uz određene preinake, sve do danas i ima istu funkciju kao i pri otvaranju u 19. stoljeću. Manji je kolodvor izgrađen nešto kasnije u sisačkom predgrađu zvanom Caprag, a funkcionira kao industrijski kolodvor, za razliku od prije navedenog koji služi kao putnički kolodvor. Capraški je kolodvor dobio veliku važnost nakon Drugoga svjetskog rata, kada su se oko njega razvile Rafinerija i Željezara, a poslije i Termoelektrana.

Veliku važnost za razvoj grada imali su i mostovi. Prvi je takav sagrađen na rijeci Kupi između Civilnog i Vojnog Siska 1862. godine, kada je izgrađen i željeznički kolodvor. Bio je to drveni most i funkcionirao je sve do 1934. godine. U vrijeme izgradnje imao je iznimnu važnost za gospodarstvo, no početkom 20. stoljeća bio je zastario i nije odgovarao potrebama grada. Zbog toga je 20-ih godina 20. stoljeća pokrenuta inicijativa za izgradnju novog, modernijeg mosta koji je 1934. bio otvoren za promet. Izgrađen od opeke, prema projektu ing. Milivoja Frkovića, i jedno je od remek-djela hrvatske mostogradnje (sl. 8). Danas je još uvijek u funkciji, no zbog trošnosti potrebno je izvesti veće konzervatorsko-restauratorske zahvate sanacije.

Uz taj most, iznimnu važnost imao je i željeznički most preko rijeke Kupe koji je omogućio razvoj prometnoga pravca prema Bosni i Slavoniji. Građen je 80-ih godina 19. stoljeća i bio je prvi most metalne konstrukcije u gradu. Nažalost, pri završetku Drugoga svjetskog rata uništen je, ali je temeljito obnovljen 50-ih godina 20. stoljeća. Njegova prepoznatljiva metalna konstrukcija suprotstavlja ga mostu od cigle, namijenjenu cestovnom prijevozu. Udaljeni tek kilometar i pol jedan od drugog važni su vizualni simboli grada.

Gradnja Sisačke luke na lijevoj obali rijeke Kupe, između ušća Odre u Kupu i velikog zavoja, počela je u drugoj polovici 19. stoljeća. Prije toga glavni je pretovarni centar bio na desnoj obali, na području nekadašnjega Vojnog Siska. Kada su Kupu počeli planski produbljivati, bio je otvoren put brodovima do mjesta na kojem su izgrađena nova postrojenja. Kombinacija riječnog i željezničkog prometa odredila je razvoj grada u 20. stoljeću. Luka se prostirala sve do zgrade Malog kaptola u današnjem središtu grada, dokle je prolazila i željeznička pruga. Radi lakše manipulacije robom, gradska općina 1902. godine kod Malog kaptola postavlja parnu dizalicu, a tvrtka „Udružena sisačko-capraška skladišta” kod željezničkih skladišta, na mjestu gdje se sada nalaze velike dizalice, postavlja tzv. elevator (sl. 9). Na taj je način luka

10 Kuća Muller (GMS, inv. 1032F)
The Muller house (GMS, inv.1032F)

bila djelomično modernizirana. Lučka postrojenja i danas postoje te čekaju intenziviranje riječnoga prometa. Danas lukom dominira veliki silos čija je gradnja počela za vrijeme NDH, a dovršena je nakon rata.

U sklop industrijske baštine ubrajaju se i skladišni prostori koji su bili sastavni dio gospodarskog razvoja grada. Žitni magazin nije tipična industrijska građevina, jer je nastala oko 1765. godine na području tadašnjega Vojnog Siska i preteča je gospodarskog uzleta grada koji će se dogoditi u 19. stoljeću. Međutim, može se reći kako je njegova izgradnja bila pravi poticaj. Magazin je služio za skladištenje žitarica koje su onamo stizale brodovima iz plodnog Banata i otuda su bile transportirane prema Karlovcu i dalje prema moru. Oko tog se skladišta ubrzo razvilo naselje pod nazivom Vojni Sisak, koje se razvijalo upravo zahvaljujući riječnoj trgovini. To je naselje funkcioniralo do ujedinjenja s Civilnim Siskom 1874. godine. Zgrada žitnog magazina danas je u privatnome vlasništvu i stoji zapuštena, no, unatoč tomu, najstarija je gospodarska građevina u gradu Sisku. Uz to skladište, u samome središtu grada, nalaze se još dva važna prostora. Prvo je skladište Müller građeno između 1858. i 1861. godine, a sastoji se od stambenog i trgovačkog prostora koji gleda na glavnu ulicu i od skladišnog prostora koji se nalazi unutar dvorišta (sl. 10). U skladištu je očuvana gredna konstrukcija koja prostoru daje izrazitu ambijentalnu vrijednost. Drugo je Holandska kuća koja se nalazi nekoliko metara udaljena od prethodne građevine i ističe se svojim specifičnim pročeljem. Upravo prema tom pročelju dobila je i naziv „Holandska kuća”. Građena je polovicom 19. stoljeća i jedno je od posljednjih velikih skladišta koja su u to vrijeme izgrađena u gradu. Donji dio kuće bio je trgovački prostor, dok je gornji dio služio kao skladište. Kao i u prethodnome skladištu i ovdje je očuvana gredna konstrukcija kojoj je potrebna obnova.

11 Domobranska vojarna (GMS, 484 F)
Home-Guard garrison (GMS, 484 F)

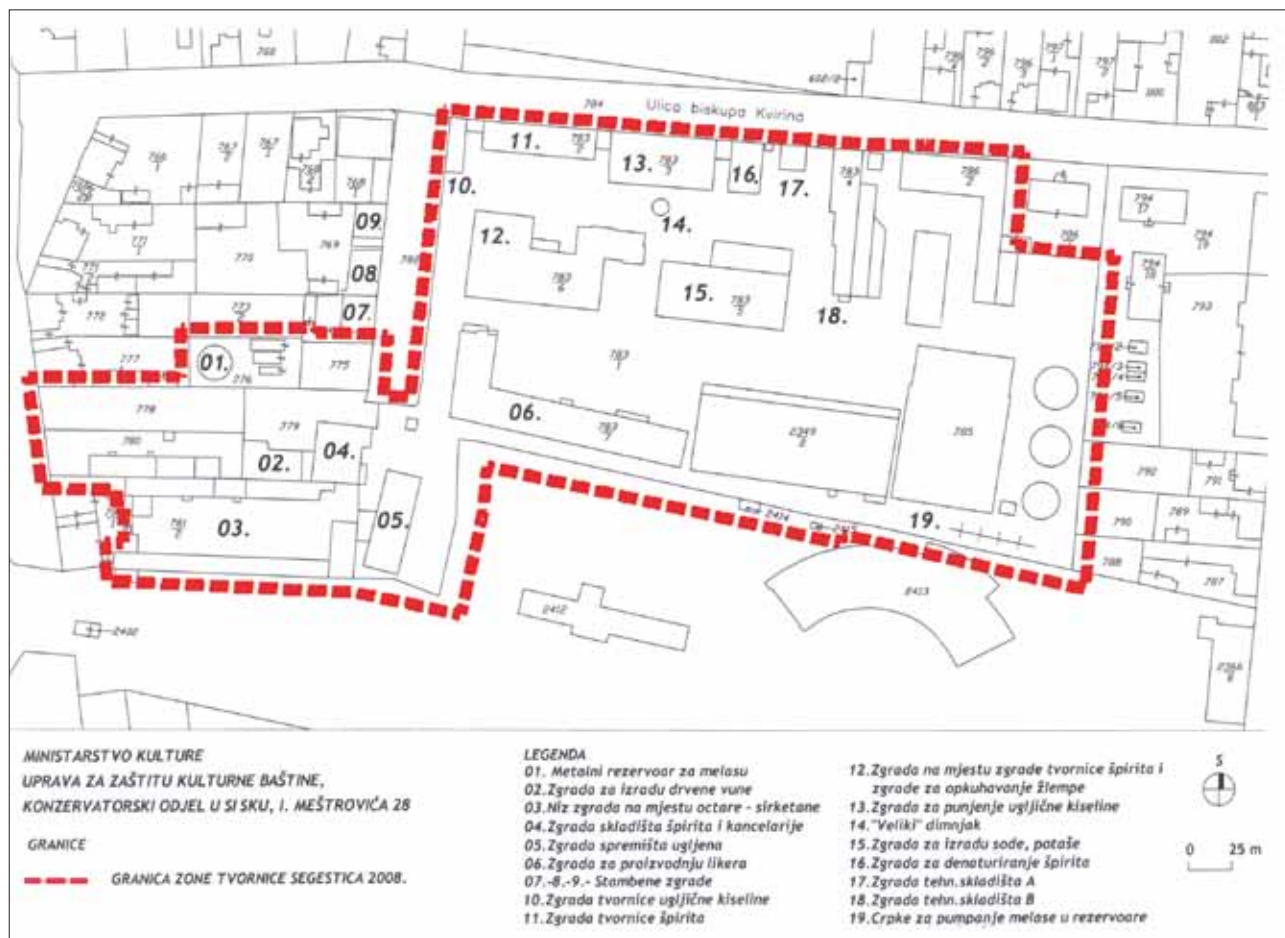
Uz industrijske i prometne građevine u gradu se ističe i jedna građevina vojne namjene. Riječ je o gradskoj vojarni iz 1892. godine zagrebačkog autora Kune Weidmana (sl. 11). Izgrađena je od opeke i tada je bila najveća gradska građevina. Bila je namijenjena za smještaj 27. sisačke pukovnije i poslije 26. sisačkog puka i praktično je sve donedavno imala vojnu namjenu. Zgrada je danas napuštena i postoje planovi za njezinu revitalizaciju i kvalitetno iskorištavanje u obliku sveučilišnog kampusa.

Postoji još niz građevina/kompleksa industrijske baštine koji se ovdje mogu samo pobrojiti – Gradska klaonica, Tvornica šešira, stambeno naselje Drach, stambeno naselje Eugen Kvaternik, parno kupalište, vodotoranj, Staklana Teslić, Jodno lječilište. Oni su sastavni dio industrijske baštine grada. Tu je još i arhivska građa s dokumentima i nacrtima koji pomažu u istraživanju razvoja sisačke industrije, ali i omogućuju istraživanja u svrhu konzervatorsko-restauratorskih radova.

Sagledavajući stanje industrijske baštine grada Siska može se zaključiti kako je većina građevina/ kompleksa još uvijek u upotrebi s izvornom ili promijenjenom namjenom, dok su preostale građevine potpuno zapuštene. Nažalost, ekonomsko stanje utječe na opstojnost „živih” industrijskih pogona. Već je veliki dio građevinskog fonda unutar industrijskih kompleksa napušten zbog smanjenih proizvodnih kapaciteta. Upravo je samo stanje industrijske baštine pokrenulo niz aktivnosti u smjeru njezina očuvanja i prenamjene. Kako se većina građevina/kompleksa kategoriziranih kao industrijska baština nalazi unutar kulturno-povijesne cjeline grada Siska, svi radovi, kao i namjena, podliježu odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara RH.

Problemi pri provođenju zaštite i aktivnosti oko revitalizacije u najvećoj su mjeri – vlasništvo i neodržavanje. Problem je također neprepoznavanje potencijala u industrijskoj baštini grada Siska.

U ovom se radu prezentiraju tri vrlo vrijedna primjera industrijske baštine: tvornički kompleks Segestica,

12 Popis građevina unutar kompleksa tvornice Segestica (iz arhive Konzervatorskog odjela u Sisku)

List of buildings within the Segestica factory complex (from the archives of the Conservation Department in Sisak)

Munjara te Stari most. Izdvojen je dakle primjer tvorničkog kompleksa, pojedinačne građevine i mostogradnje. Upravo se preko njih prezentira početak rada na revitalizaciji i prenamjeni.

TVORNIČKI KOMPLEKS SEGESTICA

Kompleks današnje tvornice Segestica u Sisku nalazi se unutar zone A Kulturno-povijesne cjeline grada Siska upisane u Registar kulturnih dobara RH. Dio je gradske strukture sjeverno od željezničke pruge i smješten je uz samo gradsko središte. Sastoji se od više parcela na kojima se nalazi veći broj građevina, tankova te ostalih industrijskih elemenata (sl. 12). Prije izgradnje tvorničkih pogona i formiranja industrijske zone prostor kompleksa Segestica bio je reguliran prema Fistrovićevoj regulatornoj osnovi koja je stupila na snagu 1829. godine. Blokowska izgradnja toga prostora odsječena je i umanjena izgradnjom koridora željeznice koja je kroz njih prošla 1861. godine u smjeru zapada prema istoku i tada su dobili današnji nepravilan oblik. U to su se vrijeme također privredni i proizvodni sadržaji počeli koncentrirati uz željezničku prugu te oko teretne luke uz meandar Kupe u sjeverozapadnom dijelu

grada. Na tom su prostoru već potkraj 19. stoljeća uređeni teretni kolodvor i željeznička luka povezana s glavnim kolodvorom, a 1902. godine uveden je zasebni industrijski kolodvor. Neposredno prije izgradnje prvoga tvorničkog kompleksa na prostoru današnje tvornice Segestica bila su formirana četiri gradska bloka prema izvornoj Fistrovićevoj shemi, umanjena za prostor željezničkog koridora. Zapadni unutrašnji blok otkupio je tadašnji poduzetnik i veleposjednik Petar Teslić i u njemu između 1922. i 1926. sagradio kompleks s tri tvornice: tvornicu špirita, sušionicu za stočnu hranu i tvornicu likera. Tvornica je imala vlastiti industrijski kolosijek koji je išao uz rub Jagićeve ulice i spajao se sa željeznicom na južnoj strani. U 30-im godinama Petar Teslić postupno širi tvornički krug i podiže prvu Tvornicu sirčeta.

U smislu zaštite kao industrijske baštine za kompleks tvornice Segestica s konzervatorskog je stajališta izrađen temelj – podloga sa sustavom mjera zaštite. Kompleks je obrađen sa stajališta zaštite kulturne baštine na zahtjev Instituta građevinarstva Hrvatske iz Zagreba u svrhu izrade Studije prostornih mogućnosti izgradnje (radna zona) Segestica za tadašnjeg vlasnika, odnosno Upravu dioničkoga

13 Zgrada nasuprot Arheološkom parku sv. Kvirina za koju je predviđena prenamjena u interpretacijski centar za arheologiju (fotodokumentacija Konzervatorskog odjela u Sisku)

Building opposite the Archaeological Park St. Quirinus which is to change purpose and become an archaeological interpretation centre (photo documentation of the Conservation Department in Sisak)

društva Segestica. Polazište je bilo premještanje proizvodnje iz grada te izgradnja stambeno-poslovnog naselja.

Studijom je obuhvaćen cjelokupan građevni fond unutar kompleksa s povijesnom analizom i valorizacijom pojedinih građevina i sklopova, te isto tako urbanistička pozicija samog kompleksa u slici grada.

Tijekom izradbe studije proučena je sva dostupna povijesna građa, urbanistički planovi te obavljen i uvid na samom terenu kako bi se dobili što preciznija slika današnjeg fonda građevina, njihov međudnos i stanje.

Konzervatorskom podlogom kompleksa tvornice Segestica napravljena je valorizacija te su dane smjernice za svaku pojedinačnu građevinu. Takav je rad zahtijevao iscrpna povijesna, povijesnoumjetnička i arhitektonska istraživanja. Kako je tvornica zadržala izvornu namjenu, većina je zgrada u relativno dobrom stanju. Zbog smanjenja proizvodnje neke su zgrade zapuštene. Planom upravljanja predviđeno je kako bi se neke zgrade mogle prenamijeniti te uključiti u revitalizaciju koja bi „podigla” cijeli taj potez grada.

Kompleks je smješten uz samu željezničku stanicu grada Siska iz koje je moguć brzi prijevoz do središta grada

Zagreba za oko 50 – 70 minuta. Nalazi se u samoj gradskoj jezgri u neposrednoj blizini svih triju glavnih gradskih ulica. Planirane građevine u neposrednom okuženju jesu budući autobusni kolodvor u Zvonimirovoj ulici, komunalna zona Siska, izlaz, odnosno ulaz na autocestu Sisak – Zagreb te Arheološki park sv. Kvirina.

Pri razmatranju revitalizacije konzervatorska je struka iznijela moguće rješenje.

Gradski muzej u Sisku, jedina muzejska ustanova u gradu, nalazi se u zgradama s premalim prostornim kapacitetom. U sklopu regulacije prostora industrijskog kompleksa Segestice predlaže se prenamjena dijela industrijskih zgrada Segestice i pripadajućega vanjskog prostora za Gradski muzej i interpretacijski centar za arheologiju. Prostor tvornice nudi i mogućnost nove izgradnje te stvaranja novih arhitektonskih vrijednosti prostora.

Na sjeveru ispred samog kompleksa Segestice nalazi se Arheološki park sv. Kvirina koji je definiran u postojećoj prostornoplanskoj dokumentaciji. Arheološka istraživanja i nalazi urbane strukture rimske Siscije potvrdila su važnost toga prostora za buduću prezentaciju *in situ* antičkoga grada. U sklopu Arheološkoga parka predviđeno je i stvaranje interpretacijskog centra. Pri donošenju valorizacije te moguće prenamjene građevina unutar kompleksa Segestice, posebno se iskristalizirala vizija uređenja – prenamjene zgrade octare za interpretacijski centar (sl. 13). Kako tvornički kompleks Segestice leži na arheološkim strukturama rimske Siscije, a trasa *carda* pronađena na području Arheološkoga parka sv. Kvirina nastavlja se prema jugu, središnjim dijelom tvorničkog kompleksa, upravo u zoni zgrade koja se predlaže za interpretacijski centar omogućila bi se i prezentacija arheoloških nalaza *in situ* u sklopu interpretacijskog centra za arheologiju. Zahvati su za eventualno privođenje ideje minimalni (zamjena stolarije, krovišta i uređenje unutrašnjosti).

U najstarijim zgradama unutar kompleksa, za koje je propisano potpuno očuvanje i vraćanje u izvorno stanje, predloženo je stvaranje muzejskog centra u kojemu bi se prezentirala bogata muzejska građa vezana uz opću i građansku povijest Siska i pripadajuće regije, kao i povijesti industrije kao jedne od glavnih tema vezanih uz Sisak (sl. 14, 15). U obnovljene bi se zgrade smjestile galerije te drugi kulturno-javni sadržaji. Predložene su zgrade izrazito iskoristive i adaptibilne te pružaju optimalne mogućnosti za smještaj muzeja. Moguća je i etapna realizacija.

Također je predloženo povezivanje sa željezničkim kolodvorom s južne strane kompleksa, a dijelovi starih željezničkih postrojenja najstarije željezničke pruge u Hrvatskoj (spremište lokomotiva) mogli bi se obuhvatiti muzejskim programom.

Uređenjem spomenutoga prostora omogućila bi se optimalna rehabilitacija urbane matrice Fistrovićeva plana te revitalizacija ovog dijela grada. Predložene su mjere

14 Zgrada tvornice ugljične kiseline (fotodokumentacija Konzervatorskog odjela u Sisku)

Building of the factory for the production of carbonic acid (photo documentation of the Conservation Department in Sisak)

15 Zgrada za proizvodnju likera (fotodokumentacija Konzervatorskog odjela u Sisku)

Building for the production of liqueurs (photo documentation of the Conservation Department in Sisak)

omogućile planiranu stanogradnju na dijelu kompleksa koji je već narušen novijom izgradnjom za potrebe proizvodnje te revitalizacije zgrada unutar kompleksa. Planirano je i popunjavanje sadržaja s javnom namjenom – banke, prodavaonice, pošta i sl.¹¹

Nažalost, investitor je odustao od namjere, a time su i propali planovi eventualnog ulaska u začarani krug borbe konzervatora i investitora.

Sve je ostalo na konzervatorskoj podlozi koja čeka bolje sutra. Pretpostavka je bila kako razvojem Siska dolazi i do potrebe razvoja revitalizacije toga relativno zapuštenog, besadržajnog dijela Siska odvojenog i izoliranog željezničkom prugom. Pripremljena dokumentacija za revitalizaciju tog dijela grada od presudne je važnosti.

MUNJARA

Osim konzervatorske studije za Segesticu na gradskom prostoru, obrađena je i pojedinačna građevina koja se ubraja u industrijsku baštinu – Gradska munjara Sisak. Temeljno istraživanje koautora ovoga članka, višeg kustosa Gradskog muzeja Sisak, rezultiralo je izložbom i katalogom o Gradskoj munjari. Na temelju prikupljene i obrađene dokumentacije pokrenut je postupak zaštite te vrijedne građevine te pripremljena podloga za izradbu smjernica za obnovu i moguću revitalizaciju građevine.

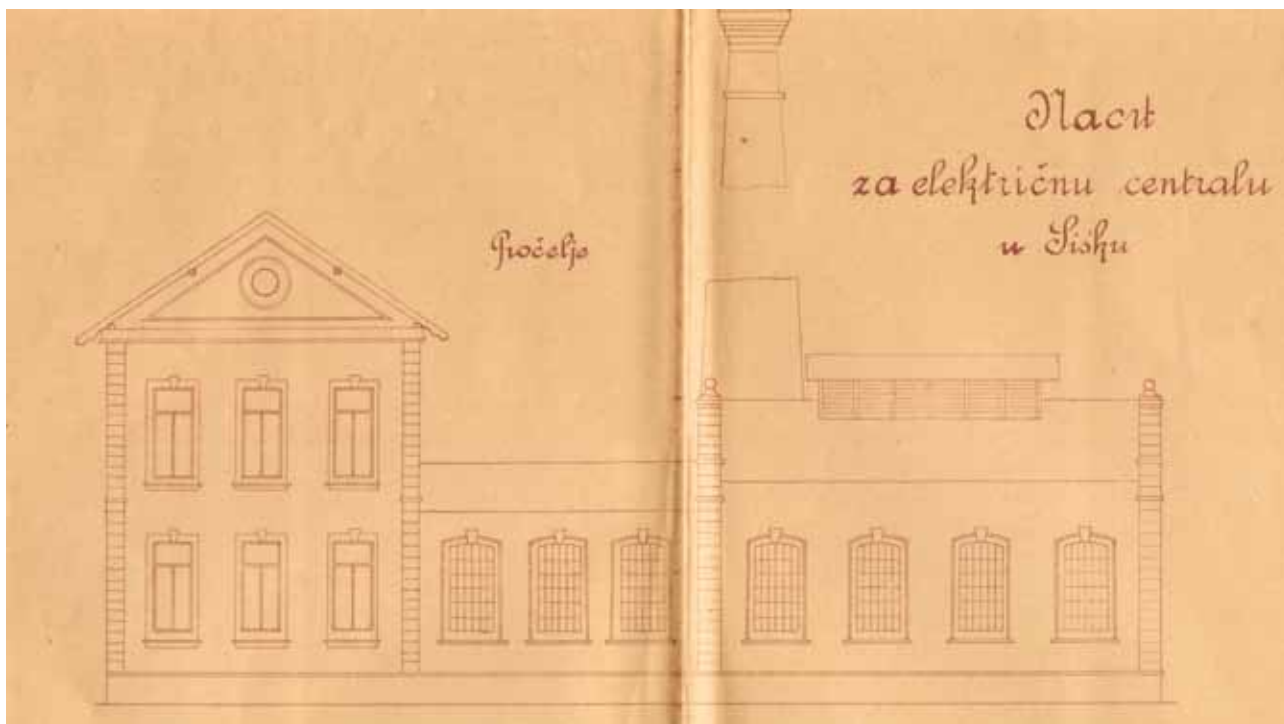
Munjara se nalazi u blizini gradskog središta, u mirnoj stambenoj četvrti uz rijeku Kupu (sl. 16, 17). Odlikuje se ambijentalnom vrijednošću, izdiže se nad postojećim stambenim građevinama te sadržava secesijske elemente. Pri istražnim radovima vezanima uz izradbu navedene izložbe, nađena je potpuna nacrtana dokumentacija iz vremena

gradnje te iz kasnijih razdoblja, kada su rađene određene preinake. Ujedno je sačuvana i popratna pisana dokumentacija, što je olakšalo istražne radove. Munjara gubi svoju važnost zbog dolaska izmjenične struje u grad 1947. godine. Tada je i prvi put obavljena prenamjena prostora. Postrojenja koja su se nalazila unutar zgrade bila su odnesena, pa je nakon nekoga vremena u zgradu useljena Tiskara „Joža Rožanković“ koja je na tom mjestu funkcionirala do početka Domovinskog rata. U vrijeme rata služila je kao skladište i za vojne potrebe, a nakon toga ostaje prazna i postupno je devastirana. Pri izradbi projekta njegove revitalizacije treba imati na umu da je u velikoj mjeri očuvan originalni raspored prostorija, uz neke nadogradnje, te da zgrada ima potrebnu infrastrukturu (voda, struja, kanalizacija). Kada se govori o uporabnoj vrijednosti, zgrada bi mogla dobiti vrijedno mjesto na kulturnom polju grada. Postojale su ideje o osnivanju privatnog kazališta. Velika središnja prostorija bila bi idealno mjesto za održavanje predstava. Ujedno bi se taj prostor mogao osposobiti za izložbenu djelatnost. Uspoređujući primjere iz drugih zemalja moguća je prenamjena u stambeni kompleks. Moderno uređenje zgrade ne bi bilo u kontrastu sa samim prostorom, već bi se detalji prožimali, a stambena četvrt dobila bi novu, kvalitetnu dimenziju. Zgrada je veličine manje vile, a položaj uz rijeku Kupu s pogledom na stari sisački most od opeke i desnu obalu rijeke Kupe idealan je prostor za moderni dizajnerski i arhitektonski pristup. Nažalost, interesa za obnovu nije bilo, a na upozorenja na propadanje zbog neodržavanja, vlasnik je reagirao minimalnim intervencijama zaštite (sl. 18).

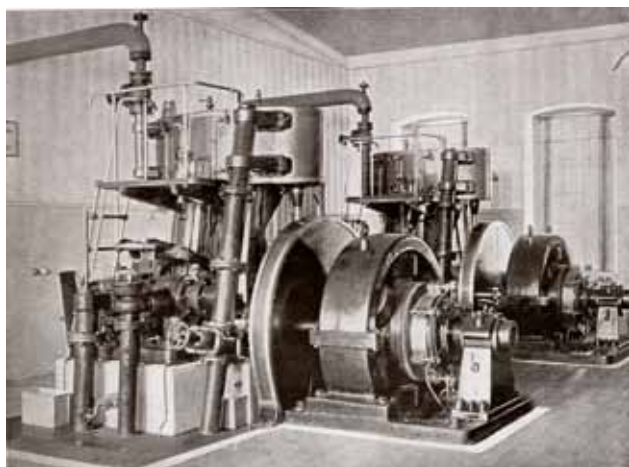
STARI MOST

Stari je most dio bogate povijesti sisačke prometne infrastrukture. Željeznička pruga iz 1862. godine, te stari drveni

¹¹ Konzervatorska podloga sa sustavom mjera zaštite za tvornički kompleks Segestica, 2009: 4-17.

16 Nacrt Gradske munjare Siska (Državni arhiv u Sisku, fond HR – DASK – 451: Gradska munjara u Sisku)
 Design of the electric power plant Munjara Sisak (State Archives in Sisak, Collection HR- State Archives in Sisak -451: City electric power plant in Sisak)

17 Strojarnica Munjare (GMS)
 Engine-room of the electric power plant Munjara (GMS)

18 Gradska munjara Sisak, sadašnje stanje (fotodokumentacija Konzervatorskog odjela u Sisku)
 Munjara, city electric power plant in Sisak, present state, (photo documentation of the Conservation Department in Sisak)

most iz istog razdoblja bili su nositelji razvoja grada od druge polovice 19. stoljeća. Stoga je sasvim prirodno u raspravi o industrijskoj baštini spomenuti i taj njezin segment. Stari se most se ovdje izdvaja kao izniman primjer mostogradnje u Hrvatskoj. U vrijeme kada je izgrađen, 1934. godine, bio je tada jedan od najatraktivnijih mostograditeljskih pothvata (sl. 19). Pri njegovu službenog otvaranju bila je prisutna gradska politička elita, a snimljen je i kratkometražni, nijemi film. Od toga vremena do danas on je postao jedan od vizualnih simbola grada. Projektant mosta bio je ing.

Milivoj Frković (1887. – 1946.), poznati mostograditelj, koji je intenzivno djelovao u razdoblju između dvaju svjetskih ratova. Projektirao je niz originalnih mostova od kamena, opeke i betona, suprotstavljajući ih tada modernim rješenjima rešetkastih čeličnih mostova.¹² Stari most, izgrađen od opeke i betona, njegov je najreprezentativniji uradak. Taj je most uspio preživjeti kraj Drugoga svjetskog rata, iako je već bio predviđen za rušenje, te ga tako nije pratila

¹² Rupčić i Jagačić-Borić, Stari most u Sisku (pre)poznavanje, 2009: 21.

19 Stari most pred Drugi svjetski rat (GMS, inv. 22768)
The Old Bridge prior to World War II (GMS, inv. 22768)

20 Stari most u Sisku (fotodokumentacija Konzervatorskog odjela u Sisku)
The Old Bridge in Sisak, (photo documentation of the Conservation Department in Sisak)

sudbina većine sisačkih mostova koji su tada bili uništeni. U poslijeratnom je razdoblju preživio niz sanacija, koje su bile uvjetovane intenzivnim cestovnim prometom.

Stari most u Sisku projektiran je i izgrađen po standardima koji ne udovoljavaju zahtjevima suvremenoga cestovnog prometa, a zbog promjene i količine prometa te neodržavanja uočena su oštećenja. Kako bi se očuvao ovaj vrijedan spomenik, provedena je zaštita u postupku izradbe prostornoplanske dokumentacije gdje je predviđena izmjena prometnih tokova na području grada. U perspektivi most bi trebao služiti samo za pješački i biciklistički promet uz osiguranje pristupa interventnim, te komunalnim, dostavnim vozilima i autobusima gradskoga prijevoza (sl. 20).¹³

Ova tri primjera izdvojena su zbog započetih radnji (konzervatorska podloga, zaštita i propisivanje smjernica na temelju iscrpnih povijesnih istraživanja te početak zaštite ukidanjem prometa u postojećoj prostornoplanskoj dokumentaciji) oko revitalizacije ove vrijedne baštine grada Siska. Svi se nalaze unutar Fistrovićeve matrice ili užega gradskog središta.

ZAKLJUČAK

Prema svemu navedenom, vidljivo je kako je industrijska baština grada Siska jedna od bitnih odrednica njezina identiteta. Danas se postavlja pitanje koja je vrijednost i mjesto industrijske baštine u kulturnom identitetu grada. Označuje li ona nešto na što bi se vezao budući razvoj grada? Može li industrijska baština postati zaštićena kulturna baština čijom prenamjenom grad Sisak može postati prepoznatljivo mjesto unutar ukupne hrvatske kulturne baštine i dio zajedničkoga europskog identiteta? Odgovori su na ta pitanja kompleksni i čine poveznicu politike, urbanističke i povijesne struke, te konzervatorsko-restauratorske struke. Sjedinjujući te poveznice, grad Sisak mogao bi postati središte obnove i prenamjene industrijske baštine.

Cilj koji se može postaviti u tom smjeru jest poticanje transformacije industrijskih građevina i kompleksa, njihove obnove kojom bi postale prepoznatljive kulturne točke i podsjetnici na prošlost. Time oni ne bi bili samo oronuli, memorijalni spomenici jednoga vremena, već bi im se udahnuo novi život. Industrijska bi baština trebala biti jedna od glavnih tema pri raspravama o razvoju grada i njegove budućnosti, kako bi postali sastavni dio *urban-designa*. Revitalizacija industrijske baštine temelji se na očuvanju postojećih struktura, konzervacija isključivo radi konzervacije nije princip za kojim bi se u ovom slučaju trebalo voditi.

Umjesto pretvaranja te baštine u oronule muzejske primjerke, projekti revitalizacije trebali bi se okrenuti inovativnim i obrazovnim pristupima pripreme projekata:

1. industrijski projekti bazirani na baštini,
2. umjetničko-rekreativni projekti
3. kulturno-umjetnički projekti za razvoj turizma.

LITERATURA

- Arčabić, G. (2009.): Deplijan projekta „Zagrebačka industrijska baština“, Muzej grada Zagreba, Zagreb.
- Čakširan, V. (2008.): *Rukopisna ostavština Fabijana Kovača*, Gradski muzej Sisak, Sisak.
- Čakširan, V. (2007.): *Gradska munjara Sisak 1907.-1947.*, Gradski muzej Sisak, Sisak.
- Feletar, D. (1978.): Šest desetljeća OOUR-a „Segestica“ Sisak, Sisak.
- Kolar-Dimitrijević, M. (1974.): Industrijski razvoj Siska u međuratnom razdoblju s posebnim osvrtom na strukturu i položaj radničke klase; u: *Zbornik radova – Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941.*:17 – 54, Sisak.
- Kovač, F. (1925.): *Prikaz razvoja grada Siska o njegovoj pedesetogodišnjici*, Sisak.
- Maroević, I. (1998.): *Sisak-grad i graditeljstvo*, Dom kulture Kristalna kocka vedrine, Sisak.

¹³ UPU centra grada Siska 2004.: 163- 165, čl. 38.

Maroević I. (2001.): Muzealizacija industrijske baštine kao kulturni resurs, u *Zbornik prvog hrvatskog simpozija o industrijskom nasljeđu "Grad za 21. stoljeće" održanog u Karlovcu 20. i 21. lipnja 2000. g.* (Biblioteka Psefizma, naklada Društva arhitekata, građevinara i geodeta Karlovac), Karlovac.

Rupčić, R. i Jagatić-Borić, J. (2009.): *Stari most u Sisku, (pre)poznavanje*, Sisak.

Slukan-Altić, M. (2003.): *Povijesni atlas gradova*, II.svezak; Sisak, Zagreb.

Zorko, Đ. i Jagačić-Borić, J. (2006.): *Sisački biografski leksikon*, Sisak.

KONZERVATORSKA I PROSTORNOPLANSKA DOKUMENTACIJA

1. Konzervatorska studija Segestica Sisak sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara, Ministarstvo

kulture, Konzervatorski odjel u Sisku i Konzervatorski odjel u Zagrebu, Sisak, 2009.

2. Konzervatorska podloga sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara za urbanistički plan uređenja centra Starog Siska, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Zagreb, 2003.

3. Detaljni plan uređenja centra starog Siska 2003, Grad Sisak

4. Urbanistički plan uređenja centra grada Siska, Službeni glasnik Sisačko-moslavačke županije, 12/04, Sisak, 2004.

ARHIVSKA GRAĐA

1. Državni arhiv Sisak, Fond Gradsko poglavarstvo Sisak (1918. – 1941.)

Kutija br. 9, Tvornica žestice i likera Petar Teslić u Sisku (3 nacrti iz razdoblja 1926. – 1936.)

Summary

THE PROTECTION OF THE INDUSTRIAL HERITAGE OF THE CITY OF SISKAK ON EXAMPLES OF THE FACTORY COMPLEX OF SEGESTICA, THE MUNJARA BUILDING AND OLD BRIDGE

A favourable geographical position of the city of Sisak, between the Pannonian and coastal region, ensured its important economic role at the roads intersection ever since the prehistoric period. It has kept this role until today. The 19th century marked an intensive development period for the city when Sisak became a centre of trade, crafts and industry in central Croatia. Owing to its economic development, the city begins to expand and become more urbanized, and a large number of inhabitants come there to settle from all parts of the Habsburg Monarchy. Such favourable circumstances lead to numerous investments in trade, traffic infrastructure, and from the second half of the 19th century, more and more investments in industrial production. The 1855 brewery, owned by the Czech Novak, is usually considered the first industrial facility in the city, located in the region of the former Military Sisak on the right bank of the Kupa river. Steam powered sawmills and brickyards followed, and from the 20th century, the industrial production becomes even more dynamic than before. "Gradska munjara", the first electric power plant in the city and its surroundings, begins to operate in 1907, as a facility important for the development of the city. During the First World War, the Factory of tanning commences to operate as the first chemical industry. A distillery, considered a predecessor of the future production of alcoholic drinks, also begins to operate. Later, in 1927, Shell, an Anglo-American petroleum company starts to operate, and in 1938, works on the Caprag metal foundry begin as a predecessor of future giant Sisak Ironworks. Facilities which were not used in production, but belong to an

industrial heritage of the city, are located next to industrial facilities in the city. They include, first and foremost, railway station in 1862, the year when the first railway track was opened in Croatia, then the so-called Old bridge from 1934, which was made of bricks and is one of the master works of the Croatian bridge construction. Next to them there are also: the City barracks from 1892, made of bricks and designed by Kuno Weidman, as well as, port facilities on the Kupa river, and railway bridge...

Taking into account all the above mentioned, it is clear that the industrial heritage of the city of Sisak is one of the important determinants of its identity. Nowadays, the question of value and position of the industrial heritage in the cultural identity of the city is raised. Does it mark something on which future development of the city could be based? Can industrial heritage become protected cultural heritage of the city and thus turn the city of Sisak into a recognizable place within overall Croatian cultural heritage, and, together with it, become a part of the common European identity? Answers to these questions are complex and link political, urban and history fields, as well as fields of conservation and reservation. Combining these factors allows the city of Sisak to develop as one of the centres for restoration and reassignment of the industrial heritage.

This article puts forward the question of restoration and revitalization of the city's industrial heritage, based on the example of Petar Teslić's factory of alcoholic drinks, in the period between the wars, "Gradska munjara" (electric power plant) and Old bridge.

